

DOI: 10.17951/n.2016.1.109

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. I

SECTION

2016

Mirostaw Michalik

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

mirmich1@up.krakow.pl

Krakowska szkoła językoznawczej logopedii –
przeszłość, terażniejszość, przyszłość

Cracow School of Linguistic Logopedics – the
Past, the Present, and the Future

Streszczenie: Tekst stanowi próbę syntetycznego opisu modelu uprawiania nauki o zaburzeniach mowy, który określany jest mianem krakowskiej szkoły językoznawczej logopedii. Położono w nim nacisk na historyczną, metodologiczną i dydaktyczną interpretację modelu, zwracając uwagę na aspekt organizacyjny i personalny. Przedstawiony sposób uprawiania logopedii jako nauki, związany z nieistniejącą już Katedrą Logopedii i Lingwistyki Edukacyjnej Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, jest obecnie rozwijany w dwóch jednostkach naukowych: Zakładzie Neurolingwistyki IFP UP w Krakowie oraz w Zakładzie Logopedii i Lingwistyki Edukacyjnej Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Fakt ten został wykorzystany w części tekstu, która dotyczy terażniejszości i przyszłości krakowskiej szkoły językoznawczej logopedii.

Słowa kluczowe: krakowska szkoła językoznawczej logopedii; logopedia; lingwistyka; lingwistyka edukacyjna

WPROWADZENIE

Przed dwunastoma laty został opublikowany tekst pt. *Krakowska szkoła językoznawczej logopedii*¹. Informacyjny charakter artykułu oraz miejsce i okoliczności wydania nie wskazywały w żadnym stopniu na możliwość jego utrwalenia się czy nawet zaistnienia w świadomości czytelników. Jednak upływ czasu, zmiany o charakterze strukturalnym związane m.in. z polityką naukową państwa, możliwymi modelami uprawiania dydaktyki akademickiej oraz reorganizacjami w obrębie jednostek uczelnianych, a nade wszystko proces polaryzacji postaw naukowych sprawiły, iż wyrażenie „krakowska szkoła językoznawczej logopedii” przestało być jedynie tytułem jednego z zapomnianych i niecytowanych artykułów naukowych. Obecnie pełni rolę identyfikującą i dystynktywną.

Krakowska szkoła językoznawczej logopedii, jako jeden z modeli rozumienia logopedii wyrosły z naukowej atmosfery nieistniejącej już Katedry Logopedii i Lingwistyki Edukacyjnej UP w Krakowie, w aspekcie teoretycznym i metodologicznym nawiązuje wprost do ontologicznych i epistemicznych paradygmatów lingwistyki stosowanej, szczególnie logopedii jako nauki o biologicznych uwarunkowaniach mowy i jej zaburzeń² oraz lingwistyki edukacyjnej, która w sensie procesualnym stanowi zbiór narzędzi do badania stopnia przyswojenia kompetencji lingwistycznej, w sensie aplikacyjnym jest sumą praktycznych sposobów diagnozowania poziomów opanowania kompetencji lingwistycznej, zaś w sensie metodologicznym jest podwójnym oglądem faktów językowych – od językoznawstwa ku edukacji (kompetencja) i od edukacji ku językoznawstwu (wykonanie)³.

Taka orientacja teoretyczna i metodologiczna rzutuje bezpośrednio na wymiar praktyczny, metodyczny uprawianej dyscypliny, mający źródło w realnych wynikach badań prac o charakterze ściśle źródłowym, ewentualnie koncepcyjnym czy przyczynkowym, rzadko kazuistycznym. Ograniczenie to wynika z przekonania, iż logopedia jest nauką, a więc sferą poznawczej aktywności ludzkiej wyznaczoną i ściśle ograniczoną z jednej strony wynikami opracowywanych zgodnie z zasadami statystyki i zakrojonych na szeroką skalę badań empirycznych, z drugiej – wnioskowaniem dedukcyjnym, niesprzecznym

¹ M. Michalik, *Krakowska szkoła językoznawczej logopedii*, „Konspekt” 2004, nr 20, s. 69–72.

² S. Grabias, *O ostrość refleksji naukowej. Przedmiot logopedii i procedury logopedyczne-go postępowania*, [w:] *Logopedia. Wybrane aspekty historii, teorii i praktyki*, pod red. S. Milewskiego, K. Kaczorowskiej-Bray, Gdańsk 2012, s. 57.

³ T. Rittel, *Podstawy lingwistyki edukacyjnej. Nabywanie i kształcenie języka*, Kraków 1994, s. 8–9.

z zasadami logiki. Wszystko, co wykracza poza empirię i dedukcję, bez względu na to, jak wydaje się atrakcyjne z koniunkturalnego punktu widzenia, ułożone jest poza opisywanym logopedycznym paradygmatem.

PRZESZŁOŚĆ – NARODZINY I ROZWÓJ KRAKOWSKIEJ SZKOŁY JĘZYKOZNAWCZEJ LOGOPEDII

Początki krakowskiej szkoły językoznawczej logopedii wyrastają z naukowej atmosfery Zakładu Języka Polskiego Instytutu Filologii Polskiej ówczesnej Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (obecnie Uniwersytetu Pedagogicznego)⁴. Jego późniejsza kierownik, prof. dr hab. Maria Zarębina, broniąc w 1965 roku rozprawy doktorskiej pt. *Kształtowanie się systemu językowego dziecka*, powiązała ze sobą po raz pierwszy tak wyraźnie w tej uczelni wątki lingwistyczne z logopedycznymi. Ich nierozzerwalne splecenie nastąpiło kilka lat później, w roku 1971, kiedy to prof. Zarębina habilitowała się na podstawie klasycznej dziś książki *Rozbicie systemu językowego w afazji*. Za sprawą dwóch rozpraw odwrócony został w Krakowie kierunek patrzenia

⁴ Respektując ściśle konwencję tomu, na łamach którego opublikowany jest niniejszy tekst, jedynie zasygnalizuję te wątki, które nie mieszczą się w ramach zdefiniowanej we wprowadzeniu przestrzeni deskrypcji. Pierwszym z nich jest historia uprawianej na terenie Krakowa i Małopolski praktyki logopedycznej, drugim – rozwój i osiągnięcia logopedii o nachyleniu pedagogicznym, związanej ściśle z Wydziałem Pedagogicznym dawnej Wyższej Szkoły Pedagogicznej (obecnie UP), trzecim – popularność tzw. metody szkoły krakowskiej, figurującej w aktach prawnych w formie znaku towarowego jako Metoda Krakowska[®]. Abstrahując od dwóch ostatnich wątków, skupiając się na pierwszym, nazwijmy go „historyczno-praktycznym”, nadmienić należy, iż próby zorganizowania w Małopolsce pomocy logopedycznej sięgają roku 1900, kiedy miesięcznik „Zdrowie” zdał sprawozdanie z przedsięwzięcia dr. Stanisława Domańskiego, neurologa i radcy miejskiego, mającego za zadanie rejestrację jękających się uczniów celem udzielenia im pomocy. Dwa lata później zorganizowano w Krakowie, pod kierownictwem Wojciecha Guzdka, pierwszy pięciodniowy kurs logopedyczny adresowany do nauczycieli. Wejście pomocy logopedycznej w krąg zainteresowań nauk medycznych nastąpiło 24 lata później. W 1926 roku w Klinice Neuropsychiatrycznej prof. Jana Piltza otwarto Poradnię Zaburzeń Mowy kierowaną przez prof. Aleksandrę Mitrinowicz, a zajmującą się terapią wad słuchu, głosu i mowy. W latach 1926–1927 Poradnia, po nawiązaniu współpracy z Kuratorium Szkolnym w Krakowie, organizowała kursy dla nauczycieli szkół powszechnych i specjalnych w zakresie terapii zaburzeń mowy. Prekursorski etap rozwoju krakowskiej logopedii przerwała II wojna światowa, nie niwecząc jednak czterdziestoletnich doświadczeń. Lata powojenne to czas powstawania i rozwoju kilku specjalistycznych placówek służących pomocą logopedyczną dzieciom i dorosłym. Ich współorganizatorką była uczennica prof. Aleksandry Mitrinowicz – dr Janina Kuligowa. Już w 1945 roku pracowała w Międzyszkolnej Poradni Zaburzeń Mowy oraz w Poradni Wad Wymowy I Miejskiego Ośrodka Zdrowia, zaś od 1953 roku prowadziła Gabinet Foniatryczny w Klinice Laryngologicznej Akademii Medycznej. Z kolei w 1956 roku dzięki jej staraniom otwarto słynny na całą Polskę Zakład Lecznico-Wychowawczy dla Dzieci Afatycznych. Por. M. Michalik, *Krakowska szkoła...*, s. 69.

na logopedię, która przestała być dziedziną wyłącznie praktyczną, a stała się uprawianą również w teorii dyscypliną naukową. Zmiana ta nieprzypadkowo dokonała się w obrębie Instytutu Filologii Polskiej. Jego lingwistyczne tradycje i dokonania pozwoliły na wyznaczenie logopedii orientacji ściśle językoznawczej, szczytując się precyzyjną metodologią, wchodzącą dodatkowo w powiązania z naukami medycznymi⁵.

Lata 80. i 90. XX wieku przyniosły zmiany o charakterze organizacyjnym. 28 października 1983 roku powołano w Wyższej Szkole Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, na Wydziale Humanistycznym, w ramach Instytutu Filologii Polskiej dwuletnie Podyplomowe Studium Logopedyczne, którego kierownikiem był ówczesny dr Jan Ożdżyński⁶. Z kolei w roku akademickim 1993/94 Zakład Logopedii i Lingwistyki Edukacyjnej uruchamia pierwsze w Polsce, unikatowe trzyletnie logopedyczne studia fakultatywne dla studentów studiów stacjonarnych. Kierownikiem studiów została dr Maria Rachwałowa⁷.

Oprócz wymiaru dydaktycznego, rozwój krakowskiej logopedii znajdował odzwierciedlenie w zmianach strukturalnych. 1 czerwca 1993 roku Rektor WSP w Krakowie powołał do istnienia Zakład Logopedii i Lingwistyki Edukacyjnej w Instytucie Filologii Polskiej. Kierownikiem nowo powstałej jednostki został dotychczasowy kierownik Podyplomowego Studium Logopedycznego prof. dr hab. Jan Ożdżyński. W roku 2000 doszło do przeobrażenia dotychczasowego Zakładu Logopedii i Lingwistyki Edukacyjnej w Katedrę o tej samej nazwie, pozostającą w strukturach Instytutu Filologii Polskiej ówczesnej Akademii Pedagogicznej.

Najważniejsze zmiany zachodziły jednak na niwie nauki. Na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, w ramach tego Instytutu Filologii Polskiej, zaczyna rozwijać się nurt badań, którego celem jest eksploracja przestrzeni między językiem a edukacją. Powstaje tym samym w Polsce nowa dyscyplina w obrębie językoznawstwa stosowanego – lingwistyka edukacyjna, będąca działem nauki wyrastającym z językoznawstwa ogólnego, a badającym i integrującym obszary

⁵ Tamże, s. 69–70.

⁶ Inauguracja działalności dydaktycznej Studium nastąpiła w roku akademickim 1984/85. W ciągu 32 lat działalności Studium dyplomy jego ukończenia wręczono ponad 1000 logopedów. Po prof. Ożdżyńskim kierownikami Studium byli kolejno: dr hab. prof. APS Sławomir Śniatkowski oraz dr hab. prof. UP Marta Korendo.

⁷ Wymiar godzin dydaktycznych, przekraczających o 30% wymagania ministerialne, kadra naukowo-dydaktyczna oraz rozbudowana sieć współpracujących specjalistycznych placówek logopedycznych przez długie lata gwarantowały najwyższy krajowy poziom kształcenia logopedów. Ogółem tę formę zdobywania warsztatu logopedycznego podjęło około 300 studentów, zaś pracujący w zawodzie absolwenci studiów fakultatywnych uchodzą do dziś za najlepszych w kraju. Por. M. Michalik, *Krakowska szkoła...*, s. 70.

odkrywane dotychczas przez psychologię, psycholingwistykę, socjolingwistykę, kulturę języka, metodykę języka polskiego, glottodydaktykę. Twórczynią lingwistyki edukacyjnej jest prof. dr hab. Teodozja Rittel, która – skupiając wokół siebie współpracowników i uczniów – stworzyła polską szkołę tej wówczas młodej i rozwijającej się dyscypliny naukowej⁸.

W miarę rozwoju lingwistyki edukacyjnej i językoznawczo zorientowanej logopedii okazało się, że w wielu aspektach te pozornie autonomiczne gałęzie językoznawstwa stosowanego mają wiele wspólnych obszarów badawczych⁹, które zostały zintegrowane w ramach Zakładu Logopedii i Lingwistyki Edukacyjnej. Wyniki badań publikowano przede wszystkim na łamach rocznika „Studia Logopedyczne”, redagowanego przez prof. Ożdżyńskiego, prof. Rittel i prof. Śniatkowskiego pod naukowym patronatem Komisji Rozwoju i Zaburzeń Mowy Komitetu Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk, a uchodzącego wówczas, obok lubelskiej „Logopedii”, za najbardziej prestiżowy polski periodyk logopedyczny¹⁰. Należy dodać, iż jeszcze w XX wieku ukazały się w Zakładzie Logopedii i Lingwistyki Edukacyjnej ważne monografie autorskie: *Podstawy lingwistyki edukacyjnej. Nabywanie i kształcenie języka* (1993; wyd. 2 rozszerzone, 1994), *Metodologia lingwistyki edukacyjnej. Rozwój języka* (1994) autorstwa prof. Teodozji Rittel; *Morska wspólnota językowa w świetle faktów językowych* (1989), *Konteksty kulturowe słownictwa flisackiego* (1998) autorstwa prof. Jana Ożdżyńskiego. Obserwatorzy naukowego życia logopedycznego są zgodni, iż lata wydawania „Studiów Logopedycznych” (1984–2011) pokrywają się z najlepszym okresem rozwoju krakowskiej logopedii. Przykładowo podczas XVII Konferencji Naukowo-Szkoleniowej „200 lat logopedii w Polsce”, która w dniach 10–11 czerwca 2011 roku odbyła się na Wydziale Humanistycznym UMCS w Lublinie,

⁸ Tamże. Por. także: tegoż, *Dwa aspekty lingwoedukacyjnej teorii i praktyki językoznawczej, czyli o anglosaskiej i polskiej lingwistyce edukacyjnej*, „Poradnik Językowy” 2005, z. 6, s. 36–47; T. Rittel, S.J. Rittel, *Bibliografia analityczna lingwistyki dyskursu edukacyjnego za lata 1993–2011*, t. 1–2, Kraków 2015.

⁹ Przykładowo były to: diagnozowanie języka ucznia w dyskursie szkolnym oraz zaburzonym, dobór strategii i procedur w celu usprawniania realizacji językowych (wymiar aplikacyjny), analiza kompetencji językowej, komunikacyjnej i kulturowej (poznawczej) ucznia i pacjenta, ocena kontekstów wypowiedzi językowych i inne.

¹⁰ Pierwsza odsłona serii ukazywała się w latach 1984–2002, druga była wydawana między rokiem 2006 a 2011. W sumie ukazało się 10 tomów, których tematyka obejmowała szerokie spektrum problemów lingwistyki stosowanej, szczególnie logopedii i lingwistyki edukacyjnej. W XX wieku ukazały się następujące tomy: *Polska terminologia logopedyczna* (1994); *Językowy obraz świata i młodzieży* (1995); *Dyskurs edukacyjny* (1996; wyd. 2 poszerzone, 1997); *Sprawności językowe* (1997); *Wartościowanie w dyskursie edukacyjnym* (1999). W XXI wieku wydano tom pt. *Konteksty kulturowe w dyskursie edukacyjnym* oraz cztery tomy serii „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Logopaedica”, będącej kontynuacją „Studiów Logopedycznych”.

prof. dr hab. Stanisław Grabias, podsumowując linie rozwojowe polskiej logopedii referatem *Przedmiot logopedii i hierarchia celów*, stwierdził, iż krakowska lingwistka edukacyjna, obok teorii metalingwistyki Franciszka Gruczy, to najważniejsze osiągnięcie polskiej tzw. logopedii lingwistycznej¹¹.

Oczywiście działalność Katedry Logopedii i Lingwistyki Edukacyjnej nie ograniczała się do wymiaru naukowego. Równie ważna była aktywność dydaktyczna. Na początku XXI wieku pracownicy Katedry koordynowali działalność

¹¹ Jednym z głównych celów, jakie stawia sobie dziś lingwistka edukacyjna, jest odczytywanie natury terminów i procesów leżących u podstaw sprawności lingwistycznej i kompetencji jednostki, która uczy się lub jest nauczana języka, posiada do tego odpowiednie motywacje i predyspozycje oraz jest społecznie i kulturowo otwarta na inne odmiany języka (por. *Concise Encyclopedia of Educational Linguistics*, ed. by B. Spolsky, Cambridge 1999, s. 6; M. Michalik, *Dwa aspekty...*, s. 38). Jej najważniejsze obszary badawcze natomiast można zdefiniować następująco: 1) społeczny kontekst języka (w tym m.in. odmiany i zróżnicowanie stylistyczne, polityka językowa i edukacyjna, komunikacja językowa w domu i w szkole), 2) indywidualizacja procesu uczenia się języka z uwzględnieniem zaburzeń tego procesu oraz specyfiki przyswajania języka obcego, 3) język w dyskursie szkolnym (formy kształcenia, rola podręcznika i słowników, wykorzystanie komputera i inne), 4) nauczanie języka ojczystego (programy nauczania, nauczanie gramatyki oraz czytania i pisanie), 5) uczenie się i nauczanie (programy obcych), 6) diagnozowanie procesu przyswajania języka (metody diagnostyczne, testy sprawdzające umiejętności językowe) (za: S. Śniatkowski, *Usprawnianie komunikacji językowej w terapii logopedycznej i w ujęciu lingwistyki edukacyjnej*, [w:] *Synergia. Mowa – edukacja – terapia*, pod red. A. Hetman, M. Michalika, Jastrzębie-Zdrój – Kraków 2014, s. 34). Podejmowane badania, uzasadnione dzięki łączeniu metodologicznego paradygmatu dedukcyjnego (tez językoznawstwa ogólnego) z indukcyjnym (weryfikacja praw ogólnych wydobyta z wykonania językowego) (por. T. Rittel, *Metodologia lingwistyki edukacyjnej. Rozwój języka*, Kraków 1994), pozwalające na wyróżnianie pięciu poziomów kompetencji lingwistycznej (subkompetencji, poziomu przejściowego, przybliżonego i docelowego oraz nadkompetencji), analitycznie precyzowanych przy pomocy tych samych lub zbliżonych charakterystyk językowych określanych przez kompetencje gramatyczno-leksykalną, komunikacyjną i kulturową, mają służyć przede wszystkim diagnozowaniu języka ucznia w celu jego usprawnienia (por. M. Michalik, *Dwa aspekty...*, s. 42). Należy dodać, iż lingwistka edukacyjna wyodrębnia usprawnianie pierwszego stopnia, czyli wykształcenie pożądaných zdolności, oraz drugiego stopnia, będące stymulowaniem rozwoju posiadanych już umiejętności w celu biegłego, swobodnego wykonywania zadań (por. S. Śniatkowski, dz. cyt., s. 32). Aplikacyjny i autonomiczny charakter lingwistyki edukacyjnej jest podkreślany przez wyróżnienie w jej ramach kompetencji lingwodydaktycznej nauczyciela, którą za Teodozją Rittel można określić jako „zdolność opisywania, objaśniania i eksperymentowania w obrębie czynnego wykonania językowego ucznia” (T. Rittel, *Podstawy lingwistyki...*, s. 162). W relacji do kompetencji lingwistycznej kompetencja lingwodydaktyczna jest: 1) siłą napędową nabywania, kształcenia i rozwoju języka, 2) siłą korygującą działania w zakresie kompetencji gramatyczno-leksykalnej, komunikacyjnej i kulturowej, 3) testowaniem rozwoju składowych kompetencji lingwistycznej (za: też, *Metodologia lingwistyki...*, s. 153). Innymi słowy, kompetencja lingwodydaktyczna rozszerza kompetencję lingwistyczną przy pomocy środków należących do sfery komunikacji i kultury, zapewnia stymulowanie kompetencji środkami edukacyjnymi (m.in. przez kształcenie), ustala gradualizację opanowania języka, zapewnia skuteczność komunikacyjną, steruje przyswajaniem gramatyki poprawności i akceptowalności oraz operuje technikami ustalania norm, błędów i tendencji językowych (por. też, *Podstawy lingwistyki...*, s. 180–181).

dydaktyczną związaną z kształceniem logopedów i konstruowaniem programów kształcenia logopedów w Krakowie, województwie małopolskim, świętokrzyskim i podkarpackim. Katedra współpracowała z kilkunastoma punktami metodycznymi w przedszkolach, szkołach masowych i specjalnych, w poradniach psychologiczno-pedagogicznych, gabinetach logopedycznych oraz placówkach służby zdrowia, w których studenci odbywali hospitacje i zajęcia praktyczne. Katedra kształciła wówczas logopedów na dziennych studiach polonistycznych (magisterskich) ze specjalnością logopedyczną, na zaocznych studiach dwustopniowych (licencjat [3 lata] + studia uzupełniające ze specjalnością logopedyczną [2 lata]), na dwuletnich zaocznych studiach podyplomowych w Krakowie, Limanowej i Przemyślu oraz na trzyletnich dziennych studiach fakultatywnych. Został też wówczas opracowany, choć nigdy niewdrożony, program studiów dziennych na kierunku logopedia. Trzon zespołu naukowo-dydaktycznego stanowili: prof. zw. dr hab. Jan Ożdżyński, kierownik Katedry – specjalności badawcze: lingwistyka kulturowa, językowy obraz świata dzieci i młodzieży, polska terminologia logopedyczna; prof. zw. dr hab. Teodozja Rittel, koordynator naukowy w zakresie badań nad lingwistyką edukacyjną – lingwistyka edukacyjna, podstawy teoretyczne i metodologia badań, koncepcje zintegrowanej kompetencji lingwoedukacyjnej i praktyczne aspekty badań kompetencji zaburzonej, przejściowej, przybliżonej, docelowej; dr hab. prof. AP Jadwiga Cieszyńska – surdologopedia, trudności w czytaniu i pisaniu, bilingwizm, kulturowe aspekty nauczania języka polskiego jako języka obcego; dr Sławomir Śniatkowski, kierownik Podyplomowego Studium Logopedycznego IFP AP w Krakowie – rozwojowe aspekty fonetyki i fonologii, gramatyka słuchacza, analiza zjawisk prozodycznych, lingwistyka edukacyjna; dr Maria Rachwałowa, kierownik Fakultatywnego Studium Logopedycznego – kształtowanie i rozwój mowy dziecka, fonologia dziecięca, system adresatywny w dyskursie edukacyjnym; dr Mirosław Michalik, kierownik Podyplomowego Studium Logopedycznego w Limanowej i Przemyślu – oligofrenologopedia, neurologopedia, diagnozowanie kompetencji lingwistycznej ucznia i pacjenta, lingwistyka edukacyjna¹².

Zmiany, mające częściowo charakter pokoleniowy, jakie zaczęły się w 2012 roku, wymusiły reorganizację strukturalną, która poszła w parze z programową. Odejście z Katedry Logopedii i Lingwistyki Edukacyjnej prof. Jana Ożdżyńskiego (obecnie Staropolska Szkoła Wyższa w Kielcach), dr. hab. Sławomira Śniatkowskiego (APS w Warszawie), dr. hab. Mirosława Michalika (Zakład Neurolingwistyki UP w Krakowie), związanej przez kilka lat z krakowską uczelnią dr hab. Danuty Pluty-Wojciechowskiej (UŚ w Katowicach) oraz śmierć

¹² M. Michalik, *Krakowska szkoła...*, s. 71.

śp. dr Marii Rachwał, połączone ze zmianą nazwy jednostki na „Katedra Logopedii i Zaburzeń Rozwoju” oraz z zawieszeniem wydawania „Studiów Logopedycznych”, przyczyniły się do praktycznej relegacji krakowskiej szkoły językoznawczej logopedii z Uniwersytetu Pedagogicznego. Logopedia krakowska z lingwistyczno-metodologicznej w szybkim tempie przeobrażała się w rozwojowo-metodyczną.

TERAŹNIEJSZOŚĆ I PRZYSZŁOŚĆ – KRAKOWSKA SZKOŁA JĘZYKOZNAWCZEJ LOGOPEDII W ZAKŁADZIE NEUROLINGWISTYKI UNIWERSYTETU PEDAGOGICZNEGO

W dniu 30 kwietnia 2014 roku na mocy Zarządzenia Rektora Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej powstał Zakład Neurolingwistyki. W jego skład weszli: dr hab. Miroslaw Michalik, prof. UP (Kierownik Zakładu), dr n. med. Tomasz Zyss, dr Magdalena Ryszka-Kurczab, mgr Katarzyna Lange oraz doktoranci: mgr Anna Cholewiak, mgr Wojciech Jagiełowicz, mgr Małgorzata Krajewska, mgr Kinga Mietz, mgr Monika Sarota, mgr Beata Solowska. Pracownicy Zakładu, dawniej związani z Katedrą Logopedii i Lingwistyki Edukacyjnej, za jeden z celów postawili sobie reaktywowanie krakowskiej szkoły językoznawczej logopedii w jej aspekcie lingwistyczno-metodologicznym¹³.

Zakres działalności naukowo-dydaktycznej Zakładu obejmuje przede wszystkim problemy neurolingwistyki, czyli lingwistyki stosowanej badającej językowe funkcjonowanie człowieka w odniesieniu do aktywności jego struktur mózgowych oraz całokształtu pracy mózgu i umysłu. Od innych lingwistik stosowanych różni się przedmiotem badań, zakresem poruszanych treści, narzędziami badawczymi i refleksją metanaukową. Neurolingwistyka, będąc jedną z dziedzin ludzkiego poznania, realizuje cel epistemiczny. Ponadto, jak każda z lingwistik stosowanych, wdraża cel transferencyjny, służący przekazywaniu wiedzy, oraz dąży do zmiany rzeczywistości, realizując cele praktyczne¹⁴.

Mimo że tradycyjnie definiuje się neurolingwistykę jako naukę badającą – metodami językoznawczymi – zaburzenia mowy powstałe w wyniku uszkodzeń kory mózgowej, nie należy jej sprowadzać do samej patolingwistyki, obejmującej – obok zaburzeń mowy powstałych w wyniku uszkodzeń mózgu – zaburzenia pochodzenia nieorganicznego. Neurolingwistyka bada

¹³ Podobny cel realizuje dr hab. prof. APS Sławomir Śniatkowski, kierujący Zakładem Logopedii i Lingwistyki Edukacyjnej Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie.

¹⁴ J. Panasiuk, T. Zyss, M. Michalik, M. Ryszka-Kurczab, *Przedmiot neurolingwistyki*, „Neurolingwistyka Praktyczna” 2015, nr 1, s. 8–9.

bowiem językowe funkcjonowanie człowieka w odniesieniu do aktywności jego struktur mózgowych i pracy umysłu, zarówno w dyskursie zaburzonym, jak i niepatologicznym. Posługuje się przy tym metodami eksperymentalnymi, elektrofizjologicznymi, neuroobrazowaniem i instrumentarium metodologicznym, wyrosłym przede wszystkim z naukowego paradygmatu gramatyki generatywno-transformacyjnej i kognitywizmu. Wszystko to ma służyć wyodrębnieniu, opisaniu i zrozumieniu neurobiologicznych determinant rozwoju i zaburzeń mowy oraz mechanizmów kontrolujących rozumienie i tworzenie wypowiedzi na różnych poziomach opisu języka¹⁵.

Takie ujęcie misji naukowej Zakładu wydaje się być komplementarne w stosunku do programu krakowskiej szkoły językoznawczej logopedii. Połączenie wątków neurologicznych i neuropsychologicznych z językoznawczymi w ramach logopedii jest możliwe dzięki rozumieniu tej ostatniej jako nauki o biologicznych warunkowaniach rozwoju i zaburzeń mowy¹⁶.

Prace badawcze pracowników Zakładu obejmują obecnie: deskrypcję i interpretację językowego funkcjonowania człowieka w odniesieniu do aktywności jego struktur mózgowych i pracy umysłu; diagnozowanie kompetencji lingwistycznej z wykorzystaniem instrumentarium metodologicznego lingwistyki mentalnej, teorii interakcji, teorii relewancji, psycholingwistyki; badania kliniczne dotyczące aktywności motorycznej człowieka (tu: opracowanie motometrycznej skali diagnostycznej aktywności ruchowej dla dzieci z zespołem nadpobudliwości psychoruchowej); badania nad aktywnością lokomotoryczną chorych w depresji; prace eksperymentalne nad weryfikacją hipotezy badawczej dotyczącej możliwości zastosowania stymulacji magnetycznej w leczeniu psychiatrycznym depresji endogennej (badania behawioralne, fizjologiczne, strukturalne i biochemiczne); wykorzystanie technik ilościowego EEG oraz mapowania czynności bioelektrycznej mózgu w badaniach neurofizjologicznych (np. nad wpływem stymulacji elektromagnetycznej na mózgowie człowieka); terapię elektrowstrząsową (EW, tu: badania kliniczne, problemy etyczne, zagadnienia uzyskiwania świadomej zgody [*informed consent*]); badania nad próbami zastosowania rTMS w leczeniu choroby Parkinsona; badania nad umiejętnością odczuwania (zmysłem czucia) pól elektromagnetycznych u ludzi i ssaków; badania w zakresie tzw. psychiatrii ekologicznej, dotyczące szkodliwego wpływu zewnętrznych przemysłowych pól elektromagnetycznych (monitory komputerowe, sieci elektroenergetyczne) na zdrowie psychiczne (badania psychiatryczne, psychologiczne, neurologiczne, neurofizjologiczne – EEG, PW); badania porównawcze nad etiopatogenezą

¹⁵ Tamże, s. 9.

¹⁶ Por. S. Grabias, dz. cyt., s. 57.

depresji i padaczki; prace w zakresie oligofrenopsychiatrii; badania socjologiczne nad rozpowszechnieniem „nałogu” gier komputerowych wśród młodzieży oraz badania nad czynnikami osobowościowymi i sytuacją rodzinną osób patologicznie grających; badania nad możliwością zablokowania ośrodków mowy przy pomocy stymulacji magnetycznej TMS; badania nad ilościowymi aspektami mowy w zaburzeniach depresyjnych; badanie dyskursu zaburzonego (tu: kompetencji lingwistycznej osób dotkniętych zaburzeniami psychicznymi, niepełnosprawnością intelektualną, uszkodzeniami i chorobami układu nerwowego, zespołami genetycznymi, centralnymi zaburzeniami przetwarzania słuchowego, FASD); analizę kompetencji lingwodydaktycznej z wykorzystaniem rozwiązań metodologicznych wypracowanych przez lingwistykę edukacyjną i neurodydaktykę; badanie związków między głosową interpretacją tekstów, sprawnością ortofoniczną a funkcjonowaniem układu nerwowego człowieka; badania neurofizjologicznego podłoża sprawności argumentacyjnej.

Wyniki podejmowanych badań publikowane są na łamach dwóch czasopism, których wydawcą jest Zakład Neurolingwistyki. Pierwsze z nich stanowi seria „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Logopaedica”, będąca kontynuacją „Studiów Logopedycznych”, której redaktorem naczelnym jest dr hab. Mirosław Michalik, prof. UP. Trzecia już odsłona serii nawiązuje wprost do profilu rocznika wyznaczonego osiągnięciami krakowskiej szkoły językoznawczej logopedii stworzonej przez prof. Jana Ożdżyńskiego, prof. Teodozję Rittel oraz śp. dr Marię Rachwał w latach 80. minionego wieku. Łamy rocznika zostały szeroko otwarte dla tych badaczy, którym bliska jest teza o nierozdzielalnym związku logopedii z językoznawstwem. Członkowie rady redakcyjnej są przekonani, iż kolejne tomy serii przyczynią się do rozwoju metodologii logopedii będącej wytworem pracy naukowej *sensu stricto*. Ponadto akcentowane tu aspekty nauki o zaburzeniach komunikacji językowej mają na celu wyznaczenie i precyzyjne zdefiniowanie jej celów poznawczych i transferencyjnych. Jedną z dróg wiodących do tego celu jest włączenie w zakres refleksji logopedycznej osiągnięć lingwistyki edukacyjnej. Na łamach serii „Studia Logopaedica” publikowane są przede wszystkim artykuły naukowe o charakterze koncepcyjnym, przyczynkowym, polemicznym i przeglądowym. Drugim oczekiwanym typem tekstów są prace o charakterze badawczym (źródłowym). Trzecim – opracowania kazuistyczne. Dążeniu do reaktywacji serii przyświeca przekonanie, iż współczesna polska logopedia zasługuje na to, by posiadać swój profil epistemologiczny, metalogopedyczny, który ugruntuje jej status jako samodzielnej dyscypliny naukowej.

Drugim czasopismem wydawanym przez Zakład Neurolingwistyki jest „Neurolingwistyka Praktyczna”, której redaktorem naczelnym został dr n. med.

Tomasz Zyss. *Periodyk*, luźno związany z naukową linią programową krakowskiej szkoły językoznawczej logopedii, adresowany jest do wszystkich osób zainteresowanych zaburzeniami komunikacji językowej oraz problematyką szeroko rozumianej komunikacji.

Na łamach rocznika obszary badawcze neurolingwistyki profilowanej praktycznie są odkrywane z punktu widzenia trzech perspektyw poznawczych: medycznej, logopedycznej i retoryczno-komunikacyjnej. Perspektywy te wyznaczają jednocześnie główne działy pierwszego oraz planowanych numerów¹⁷. Sam przedmiot neurolingwistyki został umieszczony wewnątrz dynamicznego i zarazem otwartego systemu ciągle tworzącej się wiedzy, określanej przez pojęcia takie jak „mózg – umysł – mowa”. Dodatkowo w roczniku poruszane są zagadnienia wpisujące się w przestrzeń wyznaczoną awerssem i rewerssem retorycznych umiejętności: z jednej strony słowa dobrze dobranego, z drugiej – dyskursu nieefektywnego¹⁸.

Trzecim, obok działalności naukowej i wydawniczej, polem aktywności akademickiej pracowników Zakładu Neurolingwistyki IFP UP jest sfera dydaktyczna. Nauczyciele akademicy skupieni w Zakładzie Neurolingwistyki prowadzą zajęcia dydaktyczne (wykłady – kursowe i monograficzne, konwersatoria, seminaria) na studiach doktoranckich, magisterskich, licencjackich i podyplomowych. Ponadto współpracują dydaktycznie z najważniejszymi ośrodkami akademickimi kształcącymi badaczy dyskursu zaburzonego (UMCS w Lublinie, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Śląski), prowadząc wykłady gościnne i uczestnicząc w seminariach naukowo-dydaktycznych.

Zakład Neurolingwistyki sprawuje także opiekę naukowo-dydaktyczną nad studiami podyplomowymi porozumiewanie się osób niemówiących – komunikacja alternatywna i wspomagająca oraz międzyuczelnianymi, prowadzonymi wspólnie z Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego, studiami podyplomowymi neurologopedia z elementami audiologii i foniatryi.

¹⁷ Na łamach „*Neurolingwistyki Praktycznej*” publikowane są przede wszystkim artykuły naukowe o charakterze badawczym (źródłowym). Wychodząc z założenia, że *periodyk* ma charakter specjalistyczny, rada redakcyjna optuje za maksymalną redukcją fragmentów teoretycznych na rzecz części metodologicznej i badawczej. Drugim oczekiwanym typem tekstów są prace o charakterze koncepcyjnym i przyczynkowym. Trzecim – opracowania kazuistyczne. Karty *periodyku* nie są zamknięte na studia przeglądowe. Wierząc, iż dyskurs naukowy jest wolną i otwartą przestrzenią wymiany myśli, zapraszani są również autorzy prac polemicznych. W części czwartej każdego z tomów zamieszczone są recenzje publikacji naukowych oraz sprawozdania z sympozjów, konferencji i seminariów naukowych. Ostatni z działów zawiera listy do redakcji i odpowiedzi na nie, zredagowane przez autorytety naukowe w danej dziedzinie.

¹⁸ J. Panasiuk, T. Zyss, M. Michalik, M. Ryszka-Kurczab, dz. cyt., s. 8–12.

Pierwsza z form kształcenia, jedyna tego typu w Polsce, jest przeznaczona dla osób mających wykształcenie wyższe magisterskie, a dokładnie posiadających tytuł magistra pedagogiki specjalnej, psychologii, tytuł logopedy dyplomowanego (po studiach magisterskich lub podyplomowych) lub fizjoterapeuty. Absolwenci uzyskują uprawnienia do pracy z uczniem niemówiącym w ramach zajęć rewalidacyjnych (w tym grupowych) z wykorzystaniem alternatywnych i wspomagających metod porozumiewania się (AAC). Treści kształcenia zostały ujęte w trzy bloki tematyczne: neurolingwistyczny, medyczny i metodyczny¹⁹.

Studia drugie, prowadzone razem z najlepszą uczelnią medyczną w kraju – Collegium Medicum UJ – są okazją do dzielenia się ze słuchaczami wiedzą neurolingwistyczną i neurologopedyczną. Mają one na celu ukierunkowanie osób z przygotowaniem logopedycznym na neurologopedyczną rewalidację chorych z zaburzeniami mowy o podłożu neurologicznym. Pozwalają zdobyć kompetencje i sprawności niezbędne w procesie diagnozowania i terapii zaburzeń komunikacji językowej uwarunkowanych zmianami w ośrodkowym i obwodowym układzie nerwowym. W stosunku do podobnych studiów posiadają unikatowy charakter. Po pierwsze, wynika on z faktu, iż studia są międzyuczelniane, tym samym słuchacz ma możliwość czerpania wiedzy interdyscyplinarnej – medycznej oraz logopedycznej i neurolingwistycznej. Zdecydowana większość tego typu form kształcenia w Polsce jest prowadzona tylko przez jedną uczelnię. Po drugie, program kształcenia obejmuje trzy semestry, co gwarantuje wyposażenie słuchacza w szeroki zakres pogłębionej wiedzy, pozwalający realizować wszystkie cele stawiane zawodowi neurologopedy w zakresie diagnozy i terapii neurologopedycznej. Po trzecie, proponowana przez CMUJ i Zakład Neurolingwistyki UP oferta kształcenia w zakresie neurologopedii obejmuje niespotykany na innych uczelniach wymiar

¹⁹ W ramach zajęć wyposażających studenta w wiedzę neurolingwistyczną i neurologopedyczną, opracowanych przez dr. hab. Mirosława Michalika, lingwistę i logopedę, wykładane są m.in. następujące przedmioty: wprowadzenie do neurolingwistyki, niemówienie jako zjawisko lingwistyczne, neurolingwistyka w praktyce terapeutycznej, logopedyczne podstawy diagnozy i terapii osób niemówiących. Blok medyczny, autorsko opracowany przez dr. n. med. Tomasza Zyssa, psychiatrę i neurolingwistę, obejmuje takie przedmioty, jak: medyczne determinanty niemówienia, niemówienie w praktyce medycznej. Z kolei najistotniejszy z praktycznego punktu widzenia blok metodyczny, będący autorskim projektem mgr Aliny Smyczek, uznanej w świecie terapeutki AAC, zawiera takie przedmioty, jak: filozoficzne i psychologiczne podstawy alternatywnych metod komunikacji, diagnoza funkcjonalna pacjenta, technologia wspomagająca komunikowanie się, metodyka postępowania terapeutycznego, alternatywne metody komunikowania się we wczesnym wspomaganie rozwoju dziecka, alternatywne metody komunikowania się w procesie edukacji przedszkolnej i szkolnej, alternatywne metody komunikowania się osób ze spektrum autyzmu, alternatywne metody komunikowania się pacjentów z niepełnosprawnością nabytą.

zająć klinicznych i praktycznych. Po czwarte, zważywszy na potencjał naukowy i zawodowy kadry dydaktycznej dwóch uczelni, studia w pełni przygotowują do wykonywania zawodu neurologopedy, który jest specjalnością logopedyczną i zawodem.

Krakowska szkoła językoznawczej logopedii to jeden z modeli uprawiania nauki o zaburzeniach mowy. Na tle innych paradygmatów wyróżnia się stopniem zaawansowania refleksji metalogopedycznej, mocnymi językoznawczymi podstawami i wieloletnim bagażem doświadczeń naukowych, dydaktycznych oraz wydawniczych.

Szybko zachodzące zmiany o charakterze organizacyjnym, pokoleniowym i koniunkturalnym sprawiły, że dla wielu logopedów ten sposób uprawiania profesji akademickiej nie wydaje się dostatecznie atrakcyjny. Efekt ten jest potęgowany przez wręcz programową niechęć jego twórców i propagatorów do poddawania się strategiom marketingowym. Naukowy *modus vivendi* krakowskiej szkoły językoznawczej logopedii stawia przed jego adeptami wymagania, nie obiecując nic poza teoretycznym, metodologicznym, ontologicznym i epistemicznym wyzwaniem.

BIBLIOGRAFIA

- Concise Encyclopedia of Educational Linguistics*, ed. by B. Spolsky, Cambridge 1999.
- Grabias S., *O ostrość refleksji naukowej. Przedmiot logopedii i procedury logopedyczne-go postępowania*, [w:] *Logopedia. Wybrane aspekty historii, teorii i praktyki*, pod red. S. Milewskiego, K. Kaczorowskiej-Bray, Gdańsk 2012, s. 56–69.
- Michalik M., *Dwa aspekty lingwoedukacyjnej teorii i praktyki językoznawczej, czyli o anglosaskiej i polskiej lingwistyce edukacyjnej*, „Poradnik Językowy” 2005, z. 6, s. 36–47.
- Michalik M., *Krakowska szkoła językoznawczej logopedii*, „Konspekt” 2004, nr 20, s. 69–72.
- Panasiuk J., Zyss T., Michalik M., Ryszka-Kurczab M., *Przedmiot neurolingwistyki*, „Neurolingwistyka Praktyczna” 2015, nr 1, s. 7–14.
- Rittel T., *Metodologia lingwistyki edukacyjnej. Rozwój języka*, Kraków 1994.
- Rittel T., *Podstawy lingwistyki edukacyjnej. Nabywanie i kształcenie języka*, Kraków 1994.
- Rittel T., Rittel S.J., *Bibliografia analityczna lingwistyki dyskursu edukacyjnego za lata 1993–2011*, t. 1–2, Kraków 2015.
- Śniatkowski S., *Usprawnianie komunikacji językowej w terapii logopedycznej i w ujęciu lingwistyki edukacyjnej*, [w:] *Synergia. Mowa – edukacja – terapia*, pod red. A. Hetman, M. Michalika, Jastrzębie-Zdrój – Kraków 2014, s. 31–39.

Summary: The article constitutes an attempt to create a synthetic description of the model of logopedic research which is generally known as the 'Cracow school of linguistic logopedics'. The emphasis has been put on the historical, methodological and didactic interpretation of the model. The attention has also been paid to two aspects of functioning: organisational and personal. The presented approach to the practice of logopedics, which used to be associated with the now-inactive Chair of Logopedics and Educational Linguistics of the Institute of Polish Philology at the Pedagogical University of Cracow, is currently developed by two educational units: The Department of Neurolinguistics of the already mentioned institute, and by The Department of Logopedics and Educational Linguistics of The Maria Grzegorzewska Academy of Special Education in Warsaw. These two units have been mentioned and described in the part of the text which refers to the present and the future of the Cracow school of linguistic logopedics.

Keywords: Cracow school of linguistic logopedics; logopedics; linguistics; educational linguistics

UMCS